



Міністерство освіти і науки України  
Комунальний заклад вищої освіти  
«Вінницька академія безперервної освіти»

1

Кафедра екології, природничих  
та математичних наук

Магістерська кваліфікаційна робота на тему:  
**«ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ  
ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ  
ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ»**

*Роботу виконала:*

Назаренко Наталія Анатоліївна

*Науковий керівник:*

Маляр О.І. , кандидат  
психологічних наук,  
доцент, доцент кафедри педагогічних наук,  
професійної та початкової освіти  
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»



**Актуальність теми:** Сучасний стан довкілля на території України знаходиться у екологічному виснаженні, яке пов'язано з військовою агресією. Екологічна система сьогодення перебуває у небезпеці: знищення флори і фауни, постійне забруднення водойм, надмірне споживання природних ресурсів. Все це сприяє деградації природи та деградації людини. Сучасне населення Землі проживає у несприятливих екологічних умовах, тому нам потрібно більш турботливо ставитися до природи та змінити домінуючі негативні тенденції розвитку до довкілля. Саме тому актуальним постає питання розвитку та формування екологічної культури у сучасного покоління. Однією з умов гармонійного співіснування людини і природи є становлення та формування в особистості екологічної культури, де її фундамент закладається у дошкільному віці, а потім починає прогресувати у юнацькому віці. Теоретико-методологічною базою дослідження явища екологічної культури стали ідеї представників: Н.Бібік, С.Бородавкіна, А.Букіна, О.Вербицького, О.Захлебного, І.Зверева, В.Ільченко, О.Плахотнік, І.Суравегіної, В.Сухомлинського, Г.Ткачук, В.Червонецького та ін., указується на значення екологічної освіти кожної людини, визначається роль екологічної культури в процесі формування духовної культури особистості та суспільства. Серед вітчизняних учених вивченням впливу знань про природу на формування морально-духовних цінностей особистості та ставлення її до довкілля займалися В. Вернадський, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін. У працях М. Бауера, Г. Білявського, М. Бойчева, В. Грубінко, Н. Левчука, А. Некоса, Н. Пустовіт описано процес формування екологічної культури, як засвоєння системи екологічних знань, а також розкриваються закономірності екологічного виховання людини. Зарубіжні науковці (Davies, Krebs & West, T. Barsbai, D. Lukas, A. Pondorfer) розглядають екологічну культуру з позиції біхевіористичної, поведінкової та генетичної концепції, як порівняльний аналіз між людським та тваринним світом.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична та практична розробленість обумовила вибір теми магістерського дослідження «Формування екологічної культури особистості юнацького віку як фактор сталого розвитку».

**Мета** магістерської контрольної роботи – полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричному вивченні змістової суті та особливостей формування екологічної культури в осіб юнацького віку як фактору сталого розвитку.

**Завдання:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну, філософську літературу, висвітлити стан проблеми дослідження.
2. Здійснити підбір діагностичних методик для виявлення та дослідження рівнів сформованості екологічної культури у осіб юнацького віку.
3. Провести дослідження для визначення особливостей формування екологічної культури у студентів юнацького віку.
4. Розробити та апробувати програму з формування екологічної культури в юнаків та дівчат.

**Об'єкт дослідження** – екологічна культура особистості юнацького віку.

**Предмет дослідження** – формування рівнів розвитку екологічної культури в юнацькому віці. 4

**Матеріали і методи дослідження.** Дослідження проводилося у Відокремленому структурному підрозділі «Немирівський фаховий коледж будівництва, економіки та дизайну Вінницького національного аграрного університету».

**Інформаційною базою** досліджень послужили матеріали проведеного тренінгу для студентів коледжу (наочно-роздатковий матеріал, екологічні веб-сайти, відео матеріали).

**Методи дослідження.** Для вирішення поставлених завдань був застосований комплекс теоретичних і емпіричних методів:

а) теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних та емпіричних досліджень з проблеми екологічної культури;

б) емпіричні – спостереження, анкетування, тестування, експеримент (констатувальний, формувальний);

в) методи математичної обробки даних: статистичні та аналітичні.



*Гіпотеза дослідження* полягала в тому, що в основу дослідження покладено припущення про те, що в звичайних умовах навчання та діяльності осіб юнацького віку їх екологічна культура розвивається недостатньо, її активізація сприятиме цілеспрямованому психолого-педагогічному впливу на компоненти та рівні з урахуванням виявлених особливостей їх становлення.

**Інноваційність результатів дослідження** полягала в тому, що використовувалися психолого-педагогічні та соціальні форми і методи впливу на формування екологічної культури осіб юнацького віку з урахуванням сучасних тенденцій людиноцентризму та гуманізму, які можна використовувати, як офлайн, так онлайн.

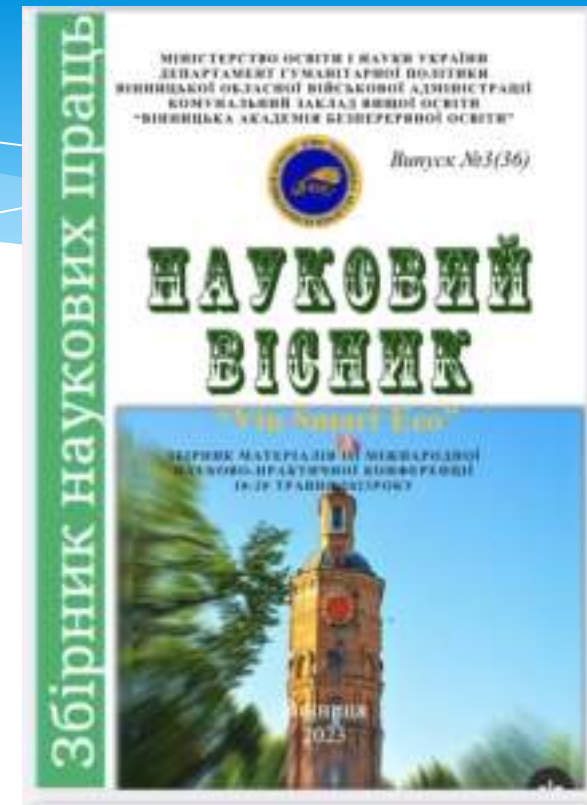
*Теоретичне значення дослідження* полягало в тому, що:

- проведено системне теоретико-експериментальне дослідження екологічної культури особистості юнацького віку;
- визначено зміст структурних компонентів та рівнів (високий, середній, низький);
- визначено показники складових розвитку екологічної культури в юнацькому віці (екологічна освіченість, екологічна свідомість, екологічна діяльність), як фактори розвитку відповідальної та доцільної екологічної поведінки сучасної людини.

**Практичне значення одержаних результатів** – результати даного дослідження можуть бути взяті до уваги педагогами під час організації та проведення освітньо-виховного процесу. На основі дослідження запропоновано методичні рекомендації щодо проведення програми розвитку екологічної культури осіб юнацького віку.

# Результати дослідження апробовано в:

1. Назаренко Н.А., Маляр О.І. Теоретико-методологічні аспекти поняття екологічної культури в контексті сучасної екології / III Міжнародна науково-практична конференція «VIN SMART ECO» / Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (18-20 травня 2023, м. Вінниця, Україна). За науковою редакцією Мудрака О.В. Вінниця: КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2023. 363 с. С. 310–312.
2. Назаренко Н.А. Характеристика компонентів екологічної культури в осіб юнацького віку. Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій» 23-24 листопада 2023. 262 с.



## *Результати дослідження:*

Одним із важливих завдань у концепції сталого розвитку є формування екологічної культури у сучасного покоління. Сучасна природничо наукова картина світу неможлива без віддзеркалення проблеми виникнення й розвитку екологічної культури, яка за останній час набула самостійності та особливого значення. Формування екологічної культури є виховання у людини осмисленого прийняття середовища проживання, впевненість в необхідності дбайливого ставлення до природи, раціонального використання її дарів і багатств, розуміння важливості примноження природних ресурсів. Термін був введений в науковий обіг Л. Н. Коганом, який під екологічною культурою трактувався як «причетність культурно-духовних і природних основ розвитку людської цивілізації». На думку Л. Н. Когана, екологічна культура – це частина загальної культури людства, що представляє собою передачу від старшого покоління молодшому різноманітних умінь, навичок, досвіду, також розуміється як підсумок цього самого процесу: сформувалися згодом цінності, норми, погляди і традиції. На думку І. А. Воеділової, «екологічна культура являє собою сукупність норм, поглядів і установок, що характеризують відношення суспільства, його соціальних груп і особистості до природи». В.І. Жиркова дає таке визначення: екологічна культура – це усталені погляди дбайливого ставлення до навколишнього світу, відбиваються в думках і діях кожного ".

Е. С. Кривошеєва дає наступне визначення: «екологічна культура – це складне особистісне утворення, що включає в себе відповідальність за стан навколишнього середовища, наявність екологічних поглядів і переконань, досвід діяльності з вивчення та охорони природного середовища, систему наукових понять з проблем сучасної екології».

У нинішній науці екологічну культуру розглядають в структурі біхевіористичної екології – дослідження того, як вплив навколишнього середовища призводять до варіацій у поведінці тварин та порівняння з поведінкою людини (Davies, Krebs, & West, 2012) – з фокусом на ідеї адаптивної фенотипової пластичності.



## *Результати дослідження:*

Для дослідження когнітивного компоненту екологічної культури юнаків та юначок, зокрема домінуючої установки у ставленні до природи, нами була використана вербальна асоціативна методика «ЕЗОК» (емоції, знання, охорона, користь) за авторства В. Ясвіна та С. Дерябо.

Діагностика емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів, як ставлення студентів коледжу до природи була здійснена за допомогою методики діагностики інтенсивності суб'єктивного ставлення до природи «Натурофіл».

Для дослідження рівнів екологічної культури у юнацькому віці ми використали модифікований тест на визначення рівня екологічної культури за Є. Асафовим (див. додаток Б) в розрізі трьох комплексних складових, а саме екологічної освіченості, екологічної свідомості та екологічної діяльності

## *Результати дослідження:*

Щодо стану сформованості екологічної культури у студентів коледжу, дослідження розвитку екологічної культури респондентів юнацького віку дозволили диференціювати досліджуваних на 3 рівні розвитку: високий, середній та низький.

Юнаки та юначки з високим рівнем розвитку екологічної культури (20%) характеризуються активною природоохоронною діяльністю респондентів, сформованістю вмінь та навичок дотримання норм та правил поведінки у довкіллі, здатністю приймати екологічні цінності до власної системи життєвих орієнтирів та керуватися ними у повсякденній діяльності, коригувати власну діяльність відповідно до особистих життєвих орієнтирів. Вони мають сформовану систему екологічних уявлень та орієнтирів, що спонукають опановувати нові знання та вміння для збереження та охорони природи. У респондентів цього рівня спостерігається активність в екологічній діяльності, не тільки як безпосереднього учасника заходу, а й як розробника екологічних проєктів.

Особам юнацького віку середнього рівня розвитку екологічної культури (45%) притаманні фрагментарні екологічні знання та ситуативне співпереживання (від випадку до випадку), співпереживання під впливом групи однодумців або колективу з яким вони взаємодіють, оточуючих, епізодичні прояви почуття відповідальності, їх вчинки не завжди відповідають рівню екологічних знань. Характеризується сформованістю виконавчих вмінь та навичок, дотримання ними норм і правил поведінки у довкіллі, здатністю приймати екологічні цінності, але не завжди у своїй діяльності керуватися ними, не визначені для себе життєвої позиції щодо природоохоронної поведінки.

Респондентів з низьким рівнем розвитку екологічної культури (35%) характеризує часткове володіння основами екологічних знань і поверхневе розуміння основних законів природи. Пізнавальний інтерес до явищ оточуючого світу у них не є актуалізованим, лише іноді вони демонструють зацікавленість природними явищами. Вони продемонстрували відсутність співпереживання або показне співпереживання, з вигодою для себе, відсутність почуття відповідальності, відсутність системи екологічних знань, безграмотні дії; відсутність цінностей і неправильне розуміння відносини людини до природи. Притаманні несформованість практичних екологічних вмінь та навичок, відсутність раціональної стратегії поведінки у довкіллі, нездатність сприймати екологічні цінності та керуватися ними у житті, наявність таких стереотипів поведінки, які суперечать екологічним нормам й інтересам.

## *Результати дослідження:*

### **ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ**

#### **«Екологічна відповідальність: вчимося любити та зберігати природу»**

Зміст програми складається з трьох блоків психолого-педагогічного тренінгу: “Природа як цінність людського життя”, “Збереження потенціалу навколишнього середовища” і “Виховний і розвивальний у охороні природного світу”. У першому блоці аналізується розвиток ставлення суспільства до природи на різних історичних етапах існування людства, визначаються особливості сприйняття студентами світу природи в системі індивідуальних морально-етичних та естетичних цінностей школяра. Вивчаючи чинники, що сприяють формуванню ставлення їх до природи, особлива увага приділяється когнітивним стилям, що покладені в основу процесу пізнання довкілля. Знайомлячись з темами тренінгових занять, вони не лише отримують інформацію про механізми пізнання і причини відмінностей пізнавальних процесів людей, але й мають можливості визначати власний стиль мислення, опанувати методами пізнання з метою власного саморозвитку. Пізнаючи довкілля, ми часто орієнтуємося на візуальну інформацію, недооцінюючи можливості інших типів інформації. У другому блоці в основу занять було покладено засвоєння термінологічного інструментарію, а саме екологічних понять, що актуалізують проблемне поле дослідження. Під час тренінгових занять розглядалося поняття середовища існування та абіотичні, біотичні й антропогенні його чинники, передбачалося відтворити знання таких категорій як: середовище існування, водне середовище, наземно-повітряне середовище, ґрунтове середовище, «екологічна ніша» екологічні чинники, діапазон стійкості, еврибійонтні види, стенобійонтні види, абіотичні чинники, кліматичні чинники, ксерофіти, мезофіти, гігрофіти, едафічні чинники тощо. Також обговорювалася проблематика урбосистеми та її вплив на екологічний стан навколишнього середовища, здоров'я людини. Студенти аналізували такі поняття як: екологічна криза, урбанізація, урбосистема, деурбанізація, мегаполіс, агломерація, смог, ядерна зима, кислотні опади, глобальне потепління, парниковий ефект, антропогенний ландшафт, несприятливі процеси, небезпечні процеси, катастрофічні процеси, глобальне потепління, парниковий ефект, антропогенний ландшафт, несприятливі процеси, небезпечні процеси, катастрофічні процеси, пилові бурі, повені, зсуви, обвали, селі. Під час тренінгових занять ми використовували мнемотехнічні способи запам'ятовування, які ґрунтуються на тому, що матеріал переводиться в іншу знакову систему, в інші образи, які людині легше зберегти в пам'яті. Одним із провідних видів мнемотехніки є асоціативний спосіб запам'ятовування. У третьому блоці знаходить відображення зміст основних функцій природи відносно життєдіяльності, розвитку і виховання людини. Тут розглядається роль природи у фізичному розвитку людини, в процесі формування психічних процесів, здібностей, а також під час самопізнання й саморозвитку особистості; враховується роль природи в естетичному, розумовому, фізичному, трудовому, моральному вихованні тощо. Цей блок був спрямований на стимулювання студентів до розвитку своєї особистості, зокрема, саморегуляції, емпатії, експресивності, творчого мислення, емоційної зрілості, мисленнєвої та екологічної культури.

## Результати дослідження:

Охарактеризуємо динаміку вияву рівнів формування екологічної культури у юнацькому віці. Зокрема, серед респондентів експериментальної групи після проведення формувального експерименту виявлено суттєве збільшення кількості респондентів з високим та середнім рівнем екологічної культури та зменшення респондентів з низьким рівнем. У контрольній групі статистично достовірних змін між рівнями екологічної культури не було зафіксовано.

Результати формувального експерименту представлені в таблиці .

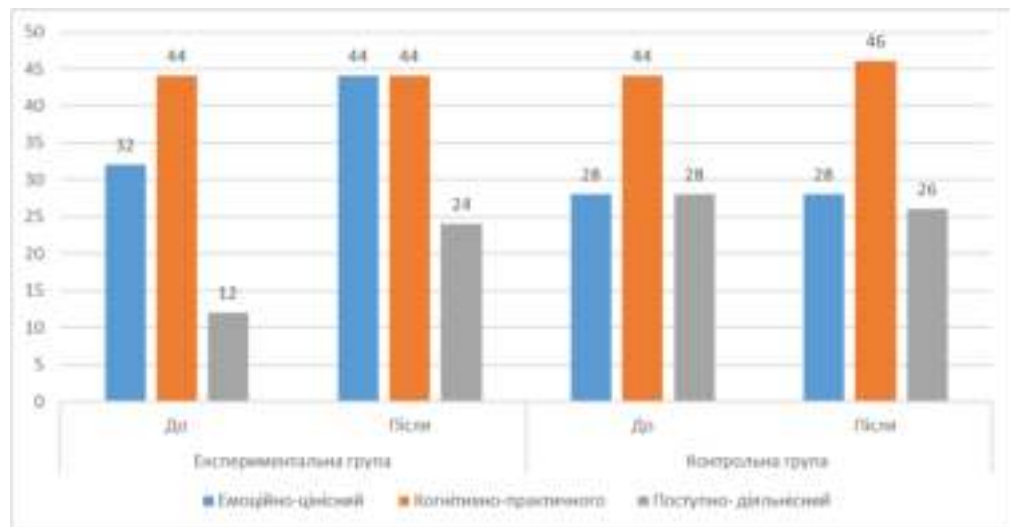
### Результати рівнів сформованості екологічної культури у студентів коледжу під час формувального експерименту у %

Рівні сформованості екологічної культури	Експериментальна група n=25		Контрольна група n=25	
	До	Після	До	Після
	Методика «ЕЗОК»»			
<b>Високий</b>	20	30	20	21
<b>Середній</b>	60	65,5	56	56
<b>Низький</b>	20	4,5	24	23
Модифікований тест на визначення рівня екологічної культури за Є. Асафовим				
<b>Високий</b>	24	32	16	20
<b>Середній</b>	44	56	44	45
<b>Низький</b>	32	12	40	35



## Результати дослідження:

Для підтвердження наукової достовірності отриманих результатів проведеного формувального експерименту нами було використано  $\chi^2$  - критерій Пірсона. При дослідженні динаміки показників визначених нами теоретичним та емпіричним шляхом формування екологічної культури осіб юнацького віку, нами виявлено значущі зміни у експериментальній групі  $\chi^2 = 19,12$ , де  $p < 0,01$ , а у контрольній групі не виявлено значних змін  $\chi^2 = 1,15$ , де  $p < 0,05$ . Це вказує на те, що після формувального експерименту у студентів коледжу покращився рівень сформованості екологічної культури, підтвердилася наша гіпотеза. Тобто, у них відбувалася інтеріоризація суспільно вироблених уявлень про екологічну культуру та поведінку. Разом з тим вони набули відповідних практичних вмінь та навичок для реалізації свого дбайливого та відповідального ставлення до природи, проявляли співчуття, підтримку, піклування, тобто брали діяльну участь у житті природних об'єктів, підвищуючи при цьому свою екологічну компетентність.



# ВИСНОВКИ

Важливість дослідження обумовлена пошуком сучасним суспільством шляхів контролю та стабілізації екологічної ситуації та необхідністю швидкого відновлення культурних цінностей та відродження духовності як головної умови для вирішення екологічних проблем. Поняття екологічна культура розглядається як органічна складова всієї культури суспільства і характеризує сферу взаємодії людства з природою. Екологічна культура особистості передбачає наявність у людини певних знань, переконань, моральних установок, готовності до діяльності, які узгоджуються з вимогами бережливого ставлення до природи. Під час констатувального експерименту було виявлено, що 70% досліджуваних в цілому мають середній і низький рівень розвитку екологічної культури. Високий рівень розвитку екологічної культури показали тільки 20% студентів. З'ясовано динаміку розвитку компонентів екологічної культури в студентів коледжу, що проявляється у ставленні до природи: емоційно-ціннісний, когнітивно-практичний, поступочно-діяльнісний. Програма «Екологічна відповідальність: вчимося любити та зберігати природу» являла собою структурно, змістовно й організаційно цілісний комплекс психолого-педагогічних заходів, проведення яких мало на меті створення сприятливих умов для формування екологічної культури осіб юнацького віку. Вона була побудована на основі гуманістичного та особистісно-зорієнтованого підходів, сутність яких полягала у розвитку рівнів екологічної культури у юнацькому віці та взаємозв'язок пізнавальної сфери, емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів природи і природоохоронної поведінки. Результати формувального експерименту засвідчили, що відбулися якісні та кількісні позитивні зміни рівнів розвитку екологічної культури у досліджуваних юнацького віку експериментальної групи після реалізації програми та відсутність статистично значущих змін у контрольній групі. В ході формувального експерименту було запропоновано педагогічним працівникам методичні рекомендації, щодо використання програми «Екологічна відповідальність: вчимося любити та зберігати природу» в освітніх закладах. Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування екологічної культури в осіб юнацького віку. Перспективою розроблення даної проблеми може бути вивчення особливостей формування екологічної культури на інших вікових періодах та впровадження нових педагогічних, психологічних, еко-соціальних методів у формуванні екологічної культури особистості.



*Дякую за увагу!*

